

गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यको SWOT विश्लेषण

स्थलगत अध्ययन प्रतिवेदन

पेश गर्ने

“गोदावरी समूह”

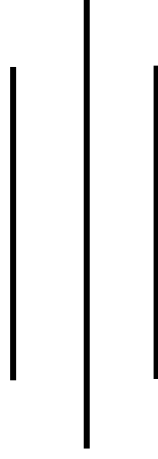
प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृत स्तर सातौं/आठौं
तहका कर्मचारीहरूका लागि ३५ दिने सेवाकालीन प्रशिक्षणमा
स्थलगत अध्ययन भ्रमणको अन्तिम प्रतिवेदन

पेश गरेको निकाय

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान
पुन्ना, डोटी

"गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यको SWOT विश्लेषण"

पेश गर्ने

"गोदावरी समूह"

प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृत स्तर सातौं/आठौं तहका कर्मचारीहरूका लागि "कार्य सम्पादन, विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह" सम्बन्धी ३५ कार्यदिने सेवाकालीन प्रशिक्षणमा स्थलगत अध्ययन भ्रमणको अन्तिम प्रतिवेदन

पेश गरेको निकाय

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान
पुन्ना, डोटी

माघ, २०८२

प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृत स्तर सातौं/आठौं तहका कर्मचारीहरूका लागि “कार्य सम्पादन, विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह” सम्बन्धी ३५ कार्यदिने सेवाकालीन प्रशिक्षणमा स्थलगत अध्ययन भ्रमणका क्रममा “गोदावरी नगरपालिकाले फोहोरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा गरेको कार्यको SWOT विश्लेषण” मा सहभागी समूह

नाम : महेश दत्त भट्ट
पद : प्रशासकीय अधिकृत
कार्यालय : बडीकेदार गाउँपालिका
सम्पर्क न.: ९८४१७६४८२२

नाम : कमल राज ओझा
पद : इन्जिनियर
कार्यालय : धनगढी उप-महानगरपालिका
सम्पर्क न.: ९८५८४२२५८९

नाम : राजु खड्का
पद : इन्जिनियर
कार्यालय : धनगढी उप-महानगरपालिका
सम्पर्क न.: ९८४९९८५१८२

नाम : दिपक बम
पद : इन्जिनियर
कार्यालय : बडीकेदार गाउँपालिका
सम्पर्क न.: ९८४९४९२४९६

नाम : बल बहादुर रावल
पद : जनस्वास्थ्य अधिकृत
कार्यालय : टिकापुर नगरपालिका
सम्पर्क न.: ९८५८४२१८९३

नाम : रबि कुमार चौधरी
पद : शिक्षा अधिकृत
कार्यालय : नवदुर्गा गाउँपालिका
सम्पर्क न.: ९८५८४२२५८९

हार्दिक कृतज्ञता

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार, मुख्य मन्त्रि तथा मन्त्रि परिषद्को कार्यालय अन्तर्गतको सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, पुन्ना डोटीद्वारा सुदूरपश्चिम प्रदेशका प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत सातौँ र आठौँ तहका अधिकृतस्तरका कर्मचारीहरूका लागि मिति २०८२/०८/२५ देखि सञ्चालन गरिएको “कार्य सम्पादन, विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह” सम्बन्धी ८ वटा मोडुल सहितको ३५ कार्यदिने सेवाकालीन तालिममा सहभागी हुन पाउँदा हामी अत्यन्तै हर्षित र गौरवान्वित भएका छौँ। यस प्रशिक्षण मार्फत प्रशासनिक दक्षता अभिवृद्धि, सुसाशन, नेतृत्व क्षमता तथा नागरिक मैत्री सेवा प्रवाहका विषयमा महत्वपूर्ण ज्ञान र व्यावहारिक कौशलता प्राप्त गर्न सक्यौँ।

तालिमका क्रममा अनुभवी प्रशिक्षकहरूले दिएको मार्गदर्शन, अन्तरक्रिया, समूहकार्य, केस स्टडी तथा फिल्ड अभ्यास मार्फत प्राप्त सिकाइहरूले हाम्रो कार्यक्षमता अझ मजबुत बनाएको छ। यसले हामीलाई योजनाबद्ध कार्य सम्पादन, योजना निर्माण, मानव संसाधन व्यवस्थापन, सूचना प्रवाह, पारदर्शिता तथा जवाफदेहिताको पक्षमा अझ सुदृढ रूपमा अघि बढ्ने प्रेरणा प्रदान गरेको छ। सहभागी सबैको सक्रियता र उत्साहले तालिमलाई अझ प्रभावकारी तथा परिणाममुखी बनाउन मद्दत गरेको छ।

यस अवसरमा हामी सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, पुन्ना डोटीका कार्यकारी निर्देशक श्री **गेहेन्द्र बमज्यू**, तालीम संयोजक तथा प्रशिक्षक श्री **राजेन्द्र विक्रम शाहीज्यू**, सम्पूर्ण प्रशिक्षक तथा प्रशासनिक टोली प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौँ। उनीहरूको सवल नेतृत्व, सहयोग र समन्वयका कारण तालिम सफल र प्रभावकारी ढङ्गले सम्पन्न भएको छ। साथै, फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययनका क्रममा पूर्ण सहयोग गर्नु हुने गोदावरी नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री **धर्म राज विनाडी**, भौतिक पूर्वाधार शाखा प्रमुख तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनका फोकल पर्सन ई. श्री **पूर्ण कुंवर** लगायत मातृभूमि संरक्षण प्रा.लि. का कार्यकारी निर्देशक श्री **केशव राज पन्तज्यू** तथा सम्बद्ध कर्मचारीहरूलाई निरन्तर सहयोग र उत्प्रेरणाका लागि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौँ।

यस तालीमले हाम्रो पेशागत जीवनमा नयाँ ऊर्जा, ज्ञान, सीप र आत्मविश्वास भरिदिएको छ। आगामी दिनहरूमा पनि यस्ता तालीमहरूले निरन्तर रूपमा हाम्रो व्यावहारिक क्षमता, परिणाममुखी सोच र पेशागत प्रभावकारिता बढाउने विश्वास लिएकाछौँ। यसले सार्वजनिक प्रशासन र सेवा प्रवाहमा गुणस्तर वृद्धि गर्न प्रेरित गर्ने निश्चित छ।

“गोदावरी समूह”

विषय सुची

हार्दिक कृतज्ञता

संक्षिप्त शब्दावली

खण्ड १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ गोदावरी नगरपालिका : एक परिचय	२
१.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनमा गोदावरी नगरपालिका	३
१.४ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन (ISWM)	३
१.५ समस्या विवरण	४
१.६ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.७ अध्ययनको औचित्य	५
१.८ अध्ययन विधि	५

खण्ड २ : साहित्यको सिंहावलोकन

२.१ फोहोरको विश्व अवस्था	७
२.२ फोहोरमैला व्यवस्थापनको इतिहास	७
२.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी कानूनी आधार	९

खण्ड ३ : नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन

३.१ फोहोरको वर्तमान अवस्था	११
४.२ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण हुनु अघिको अवस्था:	१२
४.३ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र (ISWM) निर्माण भएपछिको अवस्था:	१३
४.४ फोहोर व्यवस्थापनको मात्रात्मक अवस्था (ISWM) पछि	१४

४.५ सवल पक्ष, दुर्वल पक्ष, सम्भावना, चुनौतीहरूको विश्लेषण (SWOT Analysis)	१५
खण्ड ४ : फोहोरमैला व्यवस्थापन योजनाको रणनीति तथा कार्यनीति	१८
खण्ड ५ : सारांश	२२
सन्दर्भ सुची	२३
परिशिष्ट	२४

तालिका र चार्टको सुची

तालिका नं. १ : फोहोरको स्रोत, उत्पादक तथा प्रकार.....	११
चार्ट १ : संकलित फोहोरमैला व्यवस्थापन	१२
चार्ट २ : संकलित फोहोरमैला व्यवस्थापन	१३
चार्ट ३ : दैनिक फोहोर वर्गीकरणको अनुपात.....	१३
तालिका २ : दैनिक फोहोर व्यवस्थापन सारांश तालिका.....	१५
तालिका नं. ३: फोहोरमैला व्यवस्थापन योजनाको रणनीति र कार्यनीति	१८

चित्रहरूको सुची

गोदावरी नगरपालिकाको नक्शा.....	२
गोदावरी नगरपालिकाको अव्यवस्थित डम्पिङ्ग साइट.....	१२
गोदावरी नगरपालिकाको सुविधासम्पन्न एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र.....	१४
फोटो १ : गोदावरी नगरपालिकामा गोदावरी समूह.....	२४
फोटो २:गोदावरी नगरपालिकाका प्र.प्र.अ.,इन्जिनियर, सरसफाई इन्चार्ज संग गोदावरी समूह	२५
फोटो ३ : ISWM सम्बन्धि प्रस्तुतीकरणमा गोदावरी समूह.....	२५
फोटो ४ : ISWM स्थलगत अध्ययनका क्रममा गोदावरी समूह.....	२६
फोटो ५ : गोदावरी नगरपालिकाको फोहोर वर्गीकरण सम्बन्धि सूचना.....	२६
फोटो ६ : गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुमति पत्र	२७
फोटो ६ : गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुमति पत्र	२८

संक्षिप्त शब्दावली

संक्षिप्त शब्द

पूर्ण शब्द

गो.न.

गोदावरी नगरपालिका

कि.मि.

किलोमिटर

SWM

Solid Waste Management

ISWM

Integrated Solid Waste Management

गै.स.स.

गैर सरकारी संस्था

INGO

International Non-governmental Organization

NGO

Non-governmental Organization

FSTP

Faecal Sludge Treatment Plant

PPP

Public Private Partnership

FSM

Faecal Sludge Management

खण्ड १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३० ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न र वातावरणीय प्रदूषण वा हासबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषकबाट कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ। साथै, धारा ३५ ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक सुनिश्चित गरेको छ। संविधानले जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी सचेतना बढाई वातावरणमा परेको नकारात्मक प्रभावको न्यूनीकरण गर्दै पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने नीतिसमेत अङ्गिकार गरेको छ। यसका साथै नेपालको संविधानले खानेपानी तथा सरसफाइ संघ र प्रदेशको अधिकारको साझा सूचीमा, आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाइ स्थानीय तहको अधिकारको सूचीमा तथा वातावरण र पर्यावरणसम्बन्धी विषय संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूची अन्तर्गत समावेश गरेको छ। त्यसैगरी, सोही योजनाले सबै नागरिकलाई आधारभूतस्तरको सरसफाइ सेवामा पहुँच तथा मानव मलमूत्र र फोहोर पानीको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम गराउने उद्देश्य राखेको छ।

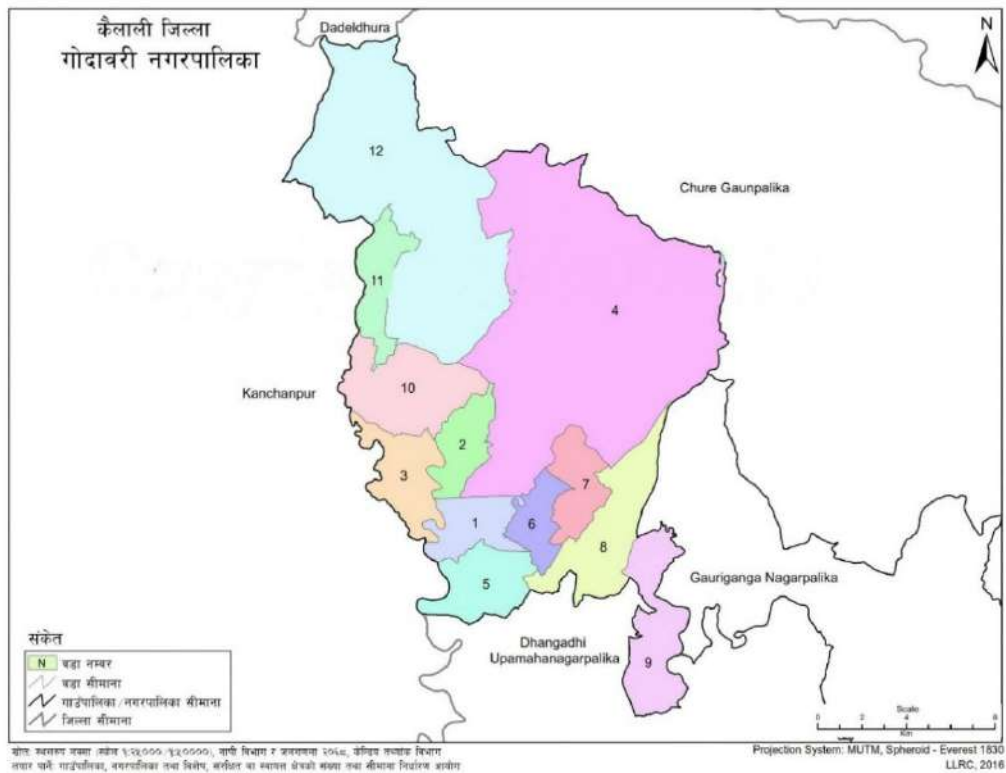
जनसङ्ख्या तथा शहरीकरणमा भएको वृद्धि, बढ्दो औद्योगिकीकरण, उपभोग प्रवृत्तिमा आएको परिवर्तन सँगै फोहोरमैलाको प्रकृति र परिमाणमा बढोत्तरी हुँदै गएको छ। फोहोरमैलाको सङ्कलन, ढुवानी तथा विसर्जनमा आधुनिक प्रविधिको अनुसरण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुन नसक्दा स्रोतको रूपमा पुनःउपयोग हुनसक्ने वस्तु ठूलो बोझको विषय बन्न गएको छ। फोहोरमैला व्यवस्थापन विशेष गरी शहरी क्षेत्र र ग्रामीण बजार केन्द्रहरूमा चुनौतीपूर्ण बन्न पुगेको छ। प्रस्तुत सन्दर्भमा सरसफाइ र वातावरण संरक्षणसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था एवं अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताको कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय मापदण्ड, तहगत सरकारको जिम्मेवारी र अन्तर सम्बन्ध एवं निजी, सामुदायिक र गैरसरकारी संघसंस्थाको भूमिकालाई मार्गदर्शनको लागि नीतिगत प्रबन्ध गर्न आवश्यक रहेको छ।

फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि नेपाल सरकारले विगतदेखि नै आवश्यक कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्थाहरू गर्दै आएको छ। यस सन्दर्भमा फोहोरमैला प्रबन्ध तथा स्रोत परिचालन ऐन, २०४४ वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ फोहोरमैला व्यवस्थापन नियमावली, २०७० लगायतका प्रमुख कानूनी व्यवस्था गरिएको। त्यसैगरी फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय सहयोगका लागि फोहोरमैला व्यवस्थापन प्राविधिक सहयोग केन्द्रको स्थापना एवं वातावरणीय स्वच्छता र सरसफाइलाई स्थानीय तहको नेतृत्वमा घरपरिवार तहदेखि नै जिम्मेवार बनाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्न वातावरण मैत्री स्थानीय शासनको प्रारूप, २०७० कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो। जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने खानेपानी तथा ढल निकास, फोहोरपानी प्रशोधन, फोहोरमैला व्यवस्थापन, प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन जस्ता विषयहरू आवधिक योजनामा समेत समावेश हुनुका साथै यस सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति कानून तथा कार्यक्रमको

कार्यान्वयन समेत हुँदै आएको छ । उपरोक्त नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाको प्रमुख उद्देश्य फोहोरमैलाबाट जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा पर्ने नकारात्मक असरलाई घटाई सफा तथा स्वच्छ वातावरण कायम गर्नु रहेको थियो भने फोहोरमैला सङ्कलन, प्रशोधन र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको निर्माण र सञ्चालनको जिम्मेवारी स्थानीय निकायलाई प्रदान गरिएको छ ।

१.२ गोदावरी नगरपालिका : एक परिचय

सुदूर पश्चिम प्रदेशमा अवस्थित गोदावरी नगरपालिका कैलाली जिल्लाको मध्यपश्चिम भागमा अवस्थित रहेको छ । वि.सं.२०७१ जेष्ठ ४ गते साविकको अत्तरिया, मालाखेति, श्रीपुर र गेटा गाँउ विकास समितिलाई मिलाई अत्तरिया नगरपालिकाको निर्माण गरिएको थियो । तथापि २०७३ फाल्गुन २८ गते प्रकाशित राजपत्रका आधारमा साविकको अत्तरिया नगरपालिकामा गोदावरी गाँउ विकास समितिलाई समेत मिलाएको र साविक अत्तरिया नगरपालिकाको वार्ड नं. ९, १० र ११ लाई छोडी हालको गोदावरी नगरपालिकाको निर्माण गरिएको हो । गोदावरी नगरपालिकाको प्रमुख व्यापारिक केन्द्र अत्तरिया बजार पूर्व पश्चिम राजमार्ग र ७ नम्बर प्रदेशको उत्तर दक्षिण भागलाई जोडने भिमदत्त राजमार्गको संगमस्थलमा अवस्थित रहेको छ भने यो नगरपालिका ७ नम्बर प्रदेशको विशेषगरी पहाडी जिल्लाहरूमा जाने स्थल मार्गको द्वारपनि मानिन्छ । चुरे पर्वत श्रृंखलाको काखमा रहेको यो नगरपालिका जिल्लाको सदरमुकाम धनगढी बजारवाट १५ कि.मि. उत्तर र नेपाल भारत सिमानावाट २५ कि.मि उत्तरमा अवस्थित छ ।

चित्र १: गोदावरी नगरपालिकाको नक्शा

१.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनमा गोदावरी नगरपालिका

गोदावरी नगरपालिकामा तीव्र शहरीकरण, आन्तरिक बसाइँसराइ र अव्यवस्थित बस्ती विस्तारका कारण फोहोर व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको थियो । यी समस्याहरूले नगर प्रशासनलाई प्रभावकारी फोहोर व्यवस्थापनका लागि आफ्ना योजना तथा रणनीतिहरू पुनरावलोकन तथा अद्यावधिक गर्न ठूलो दबाव सिर्जना गर्नुका साथै “शून्य फोहोर (Zero Waste)” लक्ष्य हासिल गर्नका लागि अपनाइएका फोहोर व्यवस्थापन अभ्यास र पहलहरूको अध्ययन गरिएको छ, जसका लागि मुख्य सूचना दातासँगका अन्तर्वार्ता, फिल्ड अवलोकन तथा नीतिगत विश्लेषणका विधिहरू प्रयोग गरिएको छ । अध्ययनका निष्कर्षहरू अनुसार, नगरपालिकाले केही आवासीय क्षेत्रहरूबाट फोहोर संकलन गर्न एक निजी सेवा प्रदायक कम्पनीसँग सहकार्य गरेको थियो । नगरपालिका र निजी कम्पनीले संयुक्त रूपमा दैनिक औसत १२.५ टन फोहोर व्यवस्थापन गर्दै आएको थियो । तर, यसरी संकलित फोहोरको अन्तिम व्यवस्थापन न त वातावरणीय रूपमा दिगो थियो न आर्थिक रूपमा व्यवहारिक देखिन्थ्यो साथै खोलानाला र जंगल प्रदूषित भइरहेका थिए ।

तत् पश्चात फोहोर गर्नेले नै सफा गर्नुपर्छ, त्यसको मुल्य तिर्नुपर्छ भन्ने मान्यतामा आधारित भई गोदावरी नगरपालिकाको शून्य खर्चमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुने सिद्धान्तलाई अंगिकार गर्दै फोहोरमैलालाई स्रोतमा न्यूनिकरण, पुनः प्रयोग, प्रशोधन वा विसर्जन गरी नगरपालिका क्षेत्रभित्र फोहोर मैलाको उचित र प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न तथा जनस्वास्थ्य एवं वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई कम गरी स्वच्छ, स्वस्थ र मनोरम वातावरण कायम गर्न विकेन्द्रित शासन संरचना, फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी नीतिहरूको अवलम्बन, र समुदायको सक्रिय सहभागिता सहित फोहोर प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने उद्देश्यका साथ एकीकृत फोहोर व्यवस्थापन (ISWM) का आवश्यक घटकहरूको निर्माण गर्नुका साथै दक्ष फोहोर व्यवस्थापन तथा शून्य फोहोर लक्ष्य हासिल गर्न प्रणालीगत सुधार, निजी-सार्वजनिक साझेदारी विस्तार, र सामुदायिक सचेतना अभिवृद्धि जस्ता कार्यक्रमहरू थालनी गरेको छ ।

१.४ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन (ISWM)

गोदावरी नगरपालिकाको पहिलमा गोदावरी -३, मालाखेतिमा ल्यान्डफिल्ड साइट एसियाली विकास बैंकको ऋण लगानीमा क्षेत्रीय सहरी विकास आयोजना अन्तर्गत एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र (ISWM) केन्द्र निर्माण भएको हो । निर्माणका लागि चीनको सिचुवान प्रोभेन्स जियोलोजिक इन्जिनियरिङ कम्पनीसँग ठेक्का सम्झौता गरिएको थियो ।

एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र सम्बन्धि विस्तृत विवरण :

आयोजनाको नाम: एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र

ठेक्का नः RUDP/ICB/08-GD/SW/04

निर्माण व्यवसायी : सिचुवान प्रोभेन्स जियोलोजिक इन्जिनियरिङ कम्प्लेक्स कम्पनी, चाइना

ठेक्का सम्झौता मिति : १८ जुलाई २०२२

ठेक्का सम्पन्न मिति : ४ सेप्टेम्बर २०२४

निर्माण अवधि : २४ महिना

कुल लागत अनुमान : रु. ५६,४१,७८,४३८.०५/-

संचालन तथा व्यवस्थापन : १ अगस्ट २०२५

हाल, गोदावरी नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्य निजी सेवा प्रदायक मार्फत सञ्चालन हुँदै आएको छ । नगरपालिकाले आफ्ना स्रोत-साधन तथा जनशक्ति सीमितता, र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको आवश्यकता पहिचान गर्दै, प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट योग्य निजी कम्पनीलाई संलग्न गराई फोहोर व्यवस्थापन कार्यलाई निरन्तरता दिईएको छ ।

१.५ समस्या विवरण

कैलालीको गोदावरी नगरपालिका फोहोरमैला व्यवस्थापनका क्षेत्रमा धेरै संस्थागत र प्रशासनिक समस्याहरूका कारण शून्य-फोहोर (Zero-Waste) लक्ष्य प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । घरपरिवारले सबैभन्दा धेरै फोहोर (२३.३%) उत्पादन गर्छन् भने त्यसपछि व्यापारिक र संस्थागत क्षेत्रबाट फोहोर उत्पादन हुन्छ । तर राष्ट्रिय स्तरमा घरघरबाट जम्मा गर्न सकिने पुनः प्रयोगयोग्य (recyclable) फोहोरमध्ये मात्र १५% मात्र संकलन हुन्छ (Cataldo et al., 2024) । यसले फोहोर छनोट र पुनः प्रयोग प्रणाली प्रभावकारी छैन भन्ने देखाउँछ ।

मुख्य समस्याहरूमा पुरानो र अप्रयुक्त फोहोर व्यवस्थापन प्रविधि, नगरपालिकाका कर्मचारी र निकायमा आवश्यक क्षमता तथा संलग्नताको कमी, र इलेक्ट्रोनिक फोहोर (e-waste) को मात्रा तीव्र रूपमा बढ्दै जानु समावेश छन् । यी समस्याले नीतिगत कमजोरी र संस्थागत संरचनामा रहेको कमीलाई झल्काउँछन्, जसको कारण फोहोर छान्ने, संकलन, ढुवानी र अन्तिम निस्तारण गर्ने प्रक्रिया प्रभावकारी हुन सकेको छैन । यी संस्थागत, प्रशासनिक र नीतिगत कमजोरीहरू समाधान गर्नु अत्यन्त आवश्यक छ, ताकि गोदावरी नगरपालिकामा फोहोर व्यवस्थापन सुधार गर्दै प्रभावकारी, सहभागी र दिगो Zero-Waste रणनीति अघि बढाउन सकियोस् ।

१.६ अध्ययनको उद्देश्य

गोदावरी नगरपालिकाले व्यहोर्न सक्ने अनुचित फोहोरमैला व्यवस्थापनबाट हुने स्वास्थ्यजन्य तथा वातावरणीय चुनौतीहरूलाई पार गर्न फोहोरमैला व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्दा देहायका विशिष्ट उद्देश्यहरू राखिएको छ:-

विशिष्ट उद्देश्य :- नगरपालिकाले फोहोरा-मैला व्यवस्थापन क्षेत्रमा गरेका कार्यहरूको शक्ति (Strength), कमजोरी (Weakness), अवसर (Opportunity) र चुनौती (Threat) का दृष्टिले विश्लेषण गर्ने ।

सहायक उद्देश्य:-

१. सामाजिक एवम् वातावरणीय अवस्थाको आधारभूत जानकारी संकलन गर्ने,
२. फोहोरमैला व्यवस्थापनको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व लिने सरोकारवालाको पहिचान गर्ने ।
३. दिगो फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि रणनीति तथा कार्यनीति तयार गर्ने ।

१.७ अध्ययनको औचित्य

फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन आवश्यक हुनुका धेरै कारणहरू SWOT विश्लेषणले स्पष्ट देखाउँछ । नगरपालिकाले फोहोर व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सामना गरिरहेको आन्तरिक क्षमता र कमजोरी तथा बाह्य अवसर र चुनौतीहरू बुझेर प्रभावकारी योजना बनाउन सहयोग हुन्छ । यस अध्ययनले नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गर्नेछ, समस्याहरू पहिचान गर्नेछ, र सुधारका लागि सुझावहरू दिनेछ । यस अध्ययनबाट प्राप्त जानकारीले नगरपालिकालाई फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि आफ्नो योजना र नीतिहरूलाई प्रभावकारी बनाउन र विकासका कार्यहरूलाई तीव्रता दिन मद्दत गर्नेछ । यो अध्ययनले अँल्याएका सुझावहरूको कार्यान्वयनले गोदावरी नगरपालिकामा फोहोर व्यवस्थापन सुधार गर्दै प्रभावकारी, सहभागी र दिगो Zero-Waste रणनीति अघि बढाउन मद्दत गर्नेछ ।

१.८ अध्ययन विधि

गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था तथा अन्य आवश्यक जानकारी द्वितीय स्रोत र स्थलगत भ्रमणबाट सङ्कलन गरिएको थियो । अध्ययनका क्रममा द्वितीय स्रोतहरूको समीक्षा, सन्दर्भ सूचीको निर्माण, स्थलगत भ्रमण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा तथ्याङ्क विश्लेषण गरि प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

१.८.१ द्वितीय स्रोतको समीक्षा

स्थलगत अध्ययन गर्नुपूर्व गोदावरी नगरपालिकाको जनसाङ्ख्यिक तथा भौगोलिक विवरण नगरपालिकाको प्रोफाइलबाट सङ्कलन गरिएको थियो । साथै फोहोरमैला व्यवस्थापन योजना तयार पार्ने कानूनी आधार व्याख्या गर्नका लागि नेपाल सरकार तथा नगरपालिकाको नीति नियमहरूको अध्ययन गरिएको थियो ।

१.८.२ सन्दर्भ सूची निर्माण

स्थलगत भ्रमण गर्नु पूर्व फोहोरमैला व्यवस्थापन योजना तयार पार्नका लागि आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्कहरूको सन्दर्भ सूची तयार पारिएको थियो । सन्दर्भ सूची निर्माण क्रममा निम्न विषयहरूलाई संलग्न गरिएको थियो –

- फोहोरमैला व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था (घर, विद्यालय, अस्पताल, संस्था आदि)
- विभिन्न स्रोतहरूबाट उत्सर्जन हुने फोहोरको प्रकार
- गाउँपालिकाले फोहोर व्यवस्थापनका लागि गरेका कार्य
- उपलब्ध जनशक्ति तथा पूर्वाधार
- फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी भएको समस्या

१.८.३ तथ्याङ्क सङ्कलन

यस गोदावरी अध्ययन समूहले सन्दर्भ सूचीमा अङ्कित गरिएको विषयहरूको जानकारी प्राप्त गर्नका लागि वि.सं. २०८२ साल पौष २९, ३० र माघ २ गते गोदावरी नगरपालिका कार्यालय र गोदावरी नगरपालिका वडा नम्बर ३, मालाखेतीमा निर्माण सम्पन्न भइ संचालनमा रहेको एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्रको स्थलगत अध्ययन गरेको थियो । स्थलगत भ्रमणको क्रममा अध्ययन टोलीले नगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय

अधिकृत, फोहोरमैला व्यवस्थापनका फोकल तथा गोदावरी नगरपालिकाका इन्जिनियर, साझेधार संस्था प्रमुख, सरसफाई कर्मचारी आदि सँग फोहोर व्यवस्थापनका लागि गरिएका कार्य र त्यसमा आएका समस्याहरूको बारेमा समूह केन्द्रीत छलफल गरिएको थियो । फोहोर संकलन प्रक्रिया, फोहोर विसर्जन स्थल, नालाको अवस्था, नालाको पानी जलस्रोतमा मिसिने ठाउँ, अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्रले फोहोर व्यवस्थापनका लागि अपनाएको विधि आदिको अवलोकन गरी गोदावरी नगरपालिकाको विद्यमान फोहोरमैला व्यवस्थापनको बारेमा विश्लेषण गरिएको थियो ।

१.८.४ तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रतिवेदन

समूह केन्द्रित छलफल तथा स्थलगत अवलोकनबाट आएको जानकारीको आधारमा गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापनको सवल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना र चुनौतीहरूको विश्लेषण गरि प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

खण्ड २: साहित्यको सिंहावलोकन

२.१ फोहोरको विश्व अवस्था

पृथ्वीमा वार्षिक २.१ अर्ब टन फोहोर उत्पादन हुने गरेको र जसमध्ये ३३ प्रतिशत फोहोर (करिब ६७ करोड टन) को व्यवस्थापन जथाभावी तरिकाले गरिने गरेको र वातावरणमैत्री प्रविधि प्रयोग नगरिएको देखिन्छ (ए ग्लोबल स्न्यापसट अफ सोलिड वेस्ट म्यानेजमेन्ट टु २०५०' विश्व बैंक, २०१८)। विश्वमा, प्रतिव्यक्ति फोहोरको हिसाबले सबैभन्दा ठूलो उत्पादक देश क्यानाडा हो जसको सन् २०१९ को तथ्यांक अनुसार करिब ३६.१ मेट्रिक टन प्रति वर्ष रहेको छ। यो संयुक्त राज्य अमेरिका भन्दा प्रति व्यक्ति १० मेट्रिक टन बढी हो। क्यानाडाले प्रति वर्ष अनुमानित १.३३ बिलियन मेट्रिक टन फोहोर उत्पादन गर्छ। जसमध्ये १.१२ बिलियन मेट्रिक टन औद्योगिक फोहोरबाट उत्पन्न हुन्छ।

यसरी प्रस्तुत गरिएको फोहोरको मात्रामा नगरपालिकाबाट उत्पन्न ठोस फोहोर (म्युनिसिपल सोलिड वेस्ट), सहित अन्य विशेष फोहोर पनि समावेश छ। विशेष फोहोरमा औद्योगिक, चिकित्सा, विद्युतीय फोहोर, खतरनाक र कृषिजन्य फोहोर पर्दछन्। यसको तुलनामा, संयुक्त राज्य अमेरिका विश्वभर प्रति व्यक्ति दैनिक नगरपालिका ठोस फोहोरको अग्रणी उत्पादक देश हो। यसरी बढी फोहोर उत्पादन हुनेको जनसंख्या विश्वको १६ प्रतिशत मात्र भए पनि धनी राष्ट्रहरूले मात्र कुल उत्पादनको ३४ प्रतिशत फोहोर (झन्डै ६९ करोड टन) उत्पादन गर्दै आएको पाइन्छ।

बढ्दो फोहोर उत्पादन र व्यवस्थापकीय चुनौतीलाई बुझेर तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले सन् १८९१ मा सफाइ अड्डाको स्थापना गरेका थिए। उक्त सफाइ अड्डाले आँगन, सडक र गल्लीहरूबाट फोहोर संकलन र विसर्जनका लागि कुचिकारहरू नियुक्त गर्दथ्यो। हालैका दशकहरूमा विश्वभर फोहोर उत्पादनमा व्यापक वृद्धि भएको छ, र यो सुस्त हुने कुनै संकेत छैन। सन् २०५० सम्म, विश्वव्यापी नगरपालिका ठोस फोहोर उत्पादन लगभग ७० प्रतिशतले बढेर ३.४ बिलियन मेट्रिक टन हुने अपेक्षा गरिएको छ।

अव्यवस्थित सहरीकरण, आवश्यक पूर्वाधारको अभाव, जनसङ्ख्या वृद्धि, जनचेतनाको अभाव र बढ्दो प्लास्टिकजन्य टेक अवे कल्चर जस्ता कारणले हरेक सानादेखि ठूला सहरी क्षेत्रको फोहोरमैला व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको अवस्थामा फोहोर सङ्कलन गर्न नयाँ व्यवस्था लागु गर्नका लागि धेरै नै ढिलो भइसकेको छ।

२.२ फोहोरमैला व्यवस्थापनको इतिहास

मानवजातिको प्रारम्भिक इतिहासमा अधिकांशको लागि फोहोर फाल्ने ठूलो समस्या थिएन। उत्पन्न भएको थोरै फोहोरको मात्राले नगन्य प्रभाव पारेको थियो किनभने जनसङ्ख्या थोरै थियो। प्राकृतिक स्रोतहरूको उपभोग कम गरिन्थ्यो जसको परिणामस्वरूप खरानी र मानव फोहोर कम निस्कन्थ्यो। वातावरणीय चक्र कायम थियो। मानव निर्मित वस्तुहरू जस्तै उपकरणहरू उच्च मूल्यवान थिए र क्रमिक रूपमा ती वस्तुहरू आफूपछिका पुस्ताहरूलाई हस्तान्तरण गरिन्थ्यो। ढुङ्गा, काठ र प्रारम्भिक धातुका औजारहरूले पनि वातावरणीय प्रभाव पारेका थिएनन्। औद्योगिकीकरणको युगसँगै सहरीकरण हुनथाल्यो र मानिसहरू अवसर र कामको खोजीमा

ठूलो सङ्ख्यामा सहर पसे जसले गर्दा सहरहरूमा चाँडै धेरै भीडभाड हुन थाल्यो र फोहोरको संचय बढ्न गयो ।

विश्वका ५५ प्रतिशत मानिसहरू सहरमा बस्छन् । यो संख्या बढेर सन् २०५० सम्ममा ६८ प्रतिशत पुग्ने बताइन्छ । शरोन्मुख यो विशाल भीड विश्व अर्थतन्त्रलाई कुदाउने शक्तिशाली इन्जिन रहेको तथ्य ७० प्रतिशत जीडीपीको योगदानले देखाउँछ । यसरी अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान गर्दा वातावरणमा त्यसको नकारात्मक असर डरलाग्दो रूपमा देखिन थालेका छन् । विश्वका ६० प्रतिशत हरित गृह प्रभाव सहरहरूबाट हुने गर्छ । सहरका धेरै जनसंख्यालाई सर्वाधिक संसाधनहरू ऊर्जा, पानी, खानी, खाद्यको खपतले समेत आकाश छोएको छ । ७८ प्रतिशत ऊर्जा सहरले खपत गर्छ । यो ठूलो मात्रामा यातायात, निर्माण र उद्योगहरूमा प्रयोग हुने गर्छ। यसरी प्राकृतिक संसाधन र इन्धनहरूको ठूलो खपत भोलिका उदीयमान सहरहरूका लागि ठूलो चुनौती हो। सन् २०५० सम्म ९० बिलियन टन यस्ता संसाधनहरू आवश्यक पर्ने तथ्यांक बताउँछ। यो सन् २०१० मा जम्मा १० टन रहेको थियो ।

सन् १९८० को दशकअघि फोहोरमैला व्यवस्थापनले गम्भीर समस्या खडा गरेको थिएन । नगरपालिकाभित्र उत्पादन हुने फोहोर नगरवासी र नगरपालिकाले संयुक्त रूपमा व्यवस्थापन गर्थे । नगरपालिकाको जनशक्तिका रूपमा रहेका कुचिकारले फोहोरमैला संकलन गरी विसर्जन गर्थे । सन् १९८१ मा काठमाडौँ उपत्यकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी जर्मन प्राविधिक सहयोग एजेन्सी (जीटीजेड) को सहयोगमा फोहोर व्यवस्थापन तथा स्रोत परिचालन केन्द्रलाई सुम्पियो । सन् १९८६ मा गोकर्णमा एक सेनेटरी ल्यान्डफिल साइटको विकास गरियो । उपत्यकाभित्र उत्पादन हुने अधिकांश फोहोरलाई व्यवस्थापन गर्ने गरियो । सन् १९९३ मा जीटीजेडले आर्थिक सहयोग फिर्ता लियो र त्यो फोहोर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी नगरपालिकालाई हस्तान्तरण गरियो । यससँगै फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सरकार र नगरपालिकाको भूमिका अस्पष्ट देखियो । अधिकार क्षेत्रका बारेमा प्रष्ट द्वन्द्व झल्कियो । सरकारले काठमाडौँबाट करिब १८ किमी टाढा नुवाकोट जिल्लाको ओखरपौवा गाविसको बञ्चरेडाँडामा ल्यान्डफिल साइट निर्माण गर्ने निर्णय गर्‍यो र बञ्चरेडाँडा ल्यान्डफिल साइटको विकास नभएसम्म सो स्थानभन्दा २ किलोमिटर दक्षिण-पूर्वमा अवस्थित सिसडोल र आलेटार साइटहरू अस्थायी रूपमा निर्माण गरी सन् २००५ देखि फोहोर विसर्जनको काम थालियो । सिसडोल ल्यान्डफिल साइट निर्माण गर्नुपूर्व सो क्षेत्रको वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन सम्पन्न गरी प्रतिवेदनसमेत सार्वजनिक गरियो तर, समय बित्दै जाँदा प्रतिवेदन अनुरूप कार्य नभएपछि स्थानीयवासी र फोहोर ढुवानी हुने बाटोका बासिन्दाले विरोध सुरु गरे। बञ्चरेडाँडा ल्यान्डफिल साइट निर्माण नभएसम्मको लागि अल्पकालीन रूपमा फोहोर व्यवस्थापनका लागि छनोट गरिएका सिसडोल र आलेटार साइटको क्षमता समाप्त भयो। तर, पनि फोहोर विसर्जन गर्ने कार्य जारी रहेकाले स्थानीयको विरोध निरन्तर कायम छ ।

१५ वैशाख २०७३ मा लगानी बोर्डले काठमाडौँको फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्याकेज-१ का लागि 'नेपवेष्ट' (नेपवेष्ट नेपालको अर्गानिक भिलेज र फिनल्याण्डको कम्प्युनिकेसन प्रालिको जोइन्ट भेन्चर कम्पनी हो) र प्याकेज-२ र ३ का लागि 'क्लिनभ्याली' (भारतीय कम्पनीसहित लगानी रहेको) कम्पनीले पेश गरेका डीपीआर स्वीकृत गर्ने निर्णय गरेको थियो । उक्त स्वीकृत डीपीआर अनुसार प्याकेज-१ का लागि ६ अर्ब ३० करोड र प्याकेज-२ का लागि १ अर्ब ९० करोड रूपैयाँ लागत लाग्ने बताइएको थियो । उक्त योजनामा ५

मेगावाट बिजुली, कम्पोष्ट मल उत्पादन गर्ने, संकलित फोहोरको मात्रा २० प्रतिशतमा झारेर मात्र ल्यान्डफिलमा लैजाने प्रस्ताव गरेको थियो । कम्पनीले २० वर्षसम्म सरकारलाई एक अर्ब ८० करोड रुपैयाँ रोयल्टी बुझाउनुपर्ने शर्त राखिएको थियो । लामो समयदेखि अनिर्णयको बन्दी बनेको दैनिक करिब ११४० मेट्रिक टन फोहोर व्यवस्थापनका लागि निजी लगानी आकर्षित गर्ने गरी अगाडि बढेको प्रक्रिया रोकिए पश्चात काठमाडौँको फोहोरमैला समस्या महानगर मार्फत उही परम्परागत शैलीमा व्यवस्थापन गरिरहेको पाइन्छ ।

२.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी कानूनी आधार

नेपाल सरकारले फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई ध्यानमा राखी नेपाल राजपत्रमा विभिन्न नीति, ऐन तथा नियमहरू प्रकाशित गरेको छ । नेपालको संविधान, २०७२ धारा ३० ले सबै नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक अधिकार प्रदान गरेको छ र यस संविधानले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ल्याएका नीति नियमहरू निम्नानुसार रहेको छ :-

२.३.१ फोहोरमैला व्यवस्थापन नीति, २०५३

फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी राष्ट्रिय नीतिले स्थानीय तहमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न स्थानीय सरकारलगायतका सरकारलाई फराकिलो ढाँचा उपलब्ध गराएको छ । यस नीतिको दफा ५.१ ले फोहोरमैला व्यवस्थापनमा स्थानीय तहका संस्थाहरूको संलग्नता स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ । फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी समस्या भएको प्रत्येक पालिकामा सरसफाईका लागि छुट्टै इकाई रहने नीतिमा उल्लेख गरिएको छ । आवश्यक परेको खण्डमा स्थानीय तहले राष्ट्रियस्तरमा फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी काम गर्ने संस्थाहरूसँग समन्वय गरी निजी संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा फोहोर संकलन, संरक्षण, परिचालन, स्थल व्यवस्थापन, ढुवानी र अन्तिम विसर्जन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२.३.२ फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८

फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी मार्गदर्शन प्रदान गर्ने प्रमुख विधान हो । यस ऐनले फोहोरमैला व्यवस्थापनमा केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्मको भूमिका र जिम्मेवारीहरू स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरेको छ । ऐनको परिच्छेद ३ ले फोहोरमैला व्यवस्थापनमा स्थानीय निकायको जिम्मेवारी देहायबमोजिम उल्लेख गरेको छ :-

- फोहोर सङ्कलन केन्द्र, ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन केन्द्र, कम्पोष्ट प्लान्ट, बायोग्यास प्लान्ट जस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण र सञ्चालन गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न स्थानीय निकाय जिम्मेवार हुने,
- प्रशोधन केन्द्र तथा सङ्कलन केन्द्रमा संकलन हुने फोहोरको व्यवस्था गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायको हुने आदि ।

२.३.३ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा बमोजिमको व्यवस्थापिका सांसदले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बनाएको छ । यस ऐनअन्तर्गत स्थानीय सरकारको काम कर्तव्य र अधिकारको हकमा दफा ११, उपदफा २ अन्तर्गत आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाईसम्बन्धी काम कर्तव्य सुझाईएको छ । उपदफा २ को (५)

ले स्वच्छ खानेपानी तथा खाद्य पदार्थको गुणस्तर र वायु तथा ध्वनिको प्रदुषण नियन्त्रण र नियमन, (६) ले सरसफाई सचेतनाको अभिवृद्धि र स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र (७) ले स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैला संकलन, पुनःउपयोग, प्रशोधन, विसर्जन, र सोको सेवा शुल्क निर्धारण र नियमनको व्यवस्था रहेको छ । त्यसैगरी दफा २६ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो कार्यसञ्चालन गर्दा लागत न्यूनीकरण, स्रोतसाधनको अधिकतम उपयोग वा प्रभावकारी सेवाप्रवाहका लागि फोहोरमैला विसर्जनस्थल वा प्रशोधन प्रणालीको विकास र सञ्चालनका लागि अन्य गाउँपालिका वा नगरपालिकासँग साझेदारी, सम्झौता वा संयुक्त व्यवस्थापन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

२.३.४ वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को परिच्छेद २ ले परियोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धित विभाग वा वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने प्रावधानको बारेमा उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी परिच्छेद ३ को दफा १५ उपदफा (२) ले कसैले पनि जनजीवन, जनस्वास्थ्य एवम् वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी प्रदुषण गर्न वा गराउन नपाउने भनेको छ । वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ४४ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बनाएको वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को परिच्छेद ३ मा भएको नियम १४ उपनियम (२) अनुसार स्थानीय तहले प्रदुषणको प्रकृति अनुसार कुहिने, पुनः प्रयोग र पुनःचक्रण गर्न सकिने फोहोर वर्गीकरण गरी उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

२.३.५ राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६

नेपाल सरकारले जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न र जलवायु अनुकूलन समाजको विकास गर्न सरकारी निकायलाई नीतिगत मार्गदर्शन उपलब्ध गराउने उद्देश्यले राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ जारी गरेको छ । यस नीतिको धारा ८ को उपधारा ८.७ (ग) मा घरेलु तथा होटल व्यवसाय र अस्पतालहरूबाट निस्कने फोहोरमैलाको स्रोतमै वर्गीकरण गरी जोखिमपूर्ण र घातक फोहोरजन्य पदार्थको उचित व्यवस्थापन र अन्य जैविक फोहोरहरूलाई उर्जा उत्पादनमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिने उल्लेख गरिएको छ ।

२.३.६ दिगो विकास लक्ष्य, २०१६-२०३०

दिगो विकासका १७ वटा लक्ष्यहरूमध्ये लक्ष्य ६ ले सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखेको छ । सन् २०३० सम्ममा प्रस्तावित लक्ष्य अनुसार सबै समुदाय खुला दिशामुक्त भएको हुने तथा शहरीक्षेत्रका सबै घर ढल निकाससँग जोड्ने लक्ष्य रहेको छ । यसका लागि ढल व्यवस्थापन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना तथा फोहोर पानीको प्रशोधन व्यवस्थापन तथा पूर्वाधारको निर्माण एवम् व्यवस्थापन र सरसफाईसम्बन्धी चेतना अभियान तथा कार्यक्रमहरू प्रवर्द्धन गर्ने कार्यहरू प्रस्ताव गरिएको छ ।

खण्ड ३ : नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन

३.१ फोहोरको वर्तमान अवस्था

गोदावरी नगरपालिकाबाट निस्कने फोहोर विशेषगरी घरेलु फोहोर, संस्थागत फोहोर, व्यवसायिक फोहोर, निर्माण कार्यबाट निस्कने फोहोर, ढलको अवशेष र बाटोको फोहोर रहेको छ । यस नगरपालिकामा हाल धेरै संख्यामा उद्योग नरहेको कारण औद्योगिक फोहोरको मात्रा निकै कम रहेको छ तर भविष्यमा उद्योगहरू स्थापना भएको खण्डमा औद्योगिक फोहोरको समस्या बढ्नेछ । यस नगरपालिकाको प्रत्याशित फोहोरका प्रकारहरू यसप्रकार रहेका छन् :

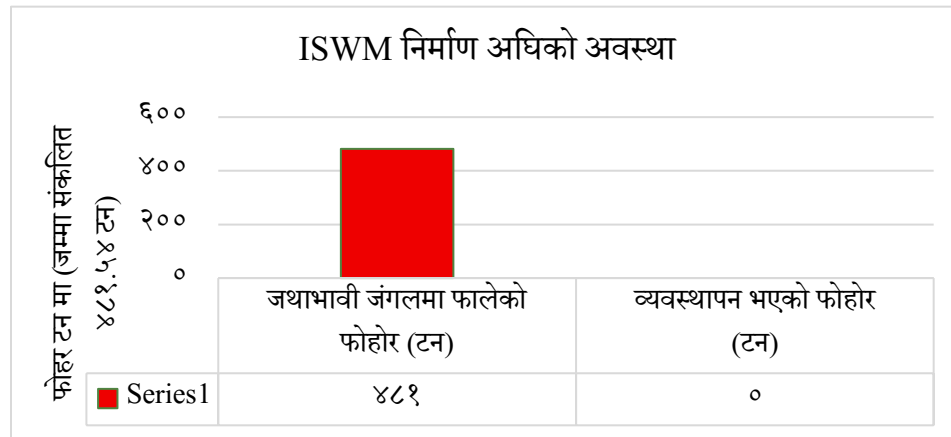
- **जैविक/गल्ने फोहोर:** (भान्साको फोहोर, गाईवस्तुको गोबर, कृषि अवशेष, ढलको अवशेष आदि)
- **पुनः चक्रणयुक्त वस्तु:** (कागज, सिसा, बोटल, धातु, फलाम, तन्किने प्लाष्टिक आदि)
- **निस्क्रिय फोहोर:** (निर्माण अवशेष, धुलो, सडकको फोहोर आदि)

तालिका नं. १ : फोहोरको स्रोत, उत्पादक तथा प्रकार

स्रोत	उत्पादक	फोहोरको प्रकार
आवासीय	बस्ने व्यक्ति	खाद्य वस्तु, कागज, कार्डबोर्ड, प्लाष्टिक, कपडा, लेदर, बगैँचाको फोहोर, काठ, सिसा, धातु, खरानी, विद्युतीय वस्तु आदि
व्यवसायी	होटल, रेष्टुरेण्ट, बजार, स्टोर, कार्यालय	कागज, कार्डबोर्ड, प्लाष्टिक, काठ, खाद्य वस्तु, सिसा, धातु, हानिकारक फोहोर आदि
संस्थागत	विद्यालय, अस्पताल, सरकारी कार्यालय	कागज, कार्डबोर्ड, प्लाष्टिक, काठ, खाद्य वस्तु, सिसा, धातु, हानिकारक फोहोर आदि
निर्माण कार्य	निर्माण क्षेत्र, बाटो मर्मत, भवन भत्काईएको स्थल	काठ, स्टिल, कंक्रीट, धुलो आदि
पालिका	बाटो सरसफाई, फोहोर पानी प्रशोधन केन्द्र, वनस्पति उद्यान तथा अन्य मनोरन्जनात्मक स्थल आदि	सडकको फोहोर, नालाको फोहोर, बिरुवा तथा रुखको काम नलाग्ने भाग, वनस्पति उद्यान तथा अन्य मनोरन्जनात्मक स्थलबाट निस्कने फोहोर आदि

४.२ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण हुनु अधिको अवस्था:

पहिले गोदावरी नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापनको कुनै वैज्ञानिक र दिगो संयन्त्र उपलब्ध थिएन । नगर क्षेत्रबाट संकलन गरिएको फोहोरलाई व्यवस्थित रूपमा विसर्जन गर्ने निश्चित स्थान (Landfill Site) नभएका कारण मालाखेती सामुदायिक वन र गोदावरी नदीको तटीय क्षेत्रमा जथाभावी फाल्ने गरिन्थ्यो । यसले गर्दा नदीको जल र वनको वातावरण प्रदूषित भइरहेको थियो । विशेषगरी बजार क्षेत्रहरूमा फोहोरको दुर्गन्ध फैलिँदा जनस्वास्थ्यमा गम्भीर असर पर्नुका साथै नगरपालिकाको सुन्दरतामा समेत हास आएको थियो। फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने भनेर वर्गीकरण गर्ने कुनै परिपाटी नभएकाले सबै प्रकारका फोहोर एकै ठाउँमा थुप्रिएर व्यवस्थापनमा ठूलो चुनौती सिर्जना भएको थियो ।

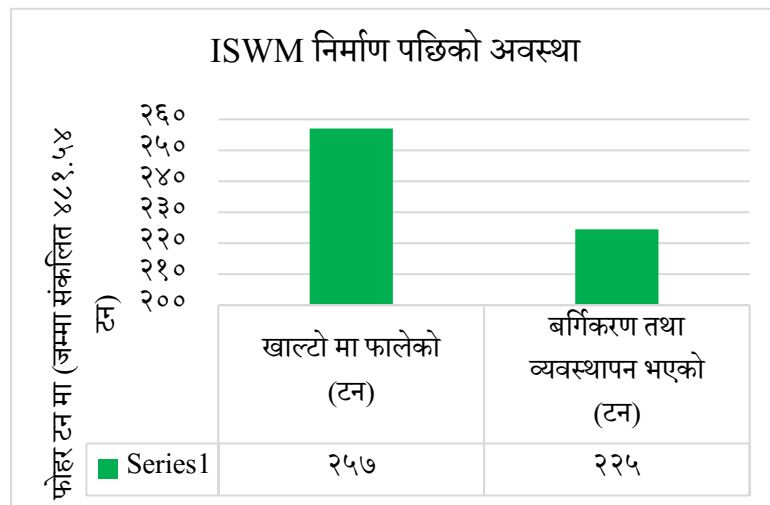
चार्ट १ : संकलित फोहोरमैला व्यवस्थापन (प्रति महिना)

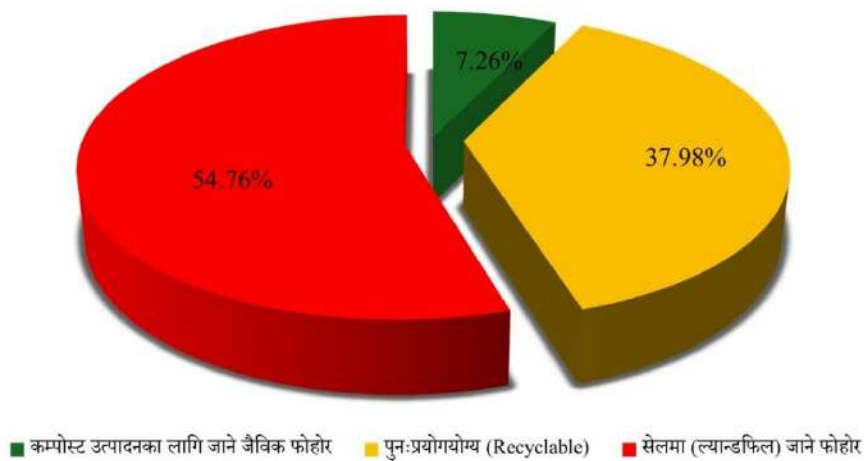
चित्र २ : गोदावरी नगरपालिकाको अव्यवस्थित डम्पिङ्ग साइट

४.३ एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र (ISWM) निर्माण भएपछिको अवस्था:

एसियाली विकास बैंकको आर्थिक सहयोगमा आधुनिक एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण भई सञ्चालनमा आएपछि नगरपालिकाको सरसफाइमा आमूल परिवर्तन आएको छ । हाल फोहोरलाई स्रोतमा नै वर्गीकरण गरी संकलन गर्ने कार्य सुरु भएको छ, जसले गर्दा कुहिने फोहोरबाट कम्पोस्ट मल उत्पादन गर्ने र पुनः प्रयोग हुन सक्ने वस्तुहरू (प्लास्टिक, सिसा, धातु) बिक्री गरेर नगरपालिकाले आम्दानी समेत गर्न थालेको छ । यस केन्द्रमा दिसाजन्य लेदो प्रशोधन गर्ने (FSM) प्रविधि समेत जडान गरिएकाले ढल व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या केहि हदसम्म समाधान भएका छन् । जथाभावी फोहोर फाल्ने कार्य बन्द भएसँगै वन र नदी क्षेत्र संरक्षित भएका छन् भने नगर क्षेत्र सफा, स्वच्छ र दुर्गन्धमुक्त बनेको छ । यस परियोजनाले फोहोरलाई समस्याको रूपमा नभई स्रोत र रोजगारीको अवसरका रूपमा समेत स्थापित गरिदिएको छ ।

चार्ट २ : संकलित फोहोरमैला व्यवस्थापन (प्रति महिना)

चार्ट ३ : दैनिक फोहोर वर्गीकरणको अनुपात

चित्र ३ : गोदावरी नगरपालिकाको सुविधासम्पन्न एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र

४.४ फोहोर व्यवस्थापनको मात्रात्मक अवस्था (ISWM पछि)

गोदावरी नगरपालिकाले निजी कम्पनिसँग सहकार्य गर्दै फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी विभिन्न गतिविधिहरू सफलतापूर्वक सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस अवधिमा स्रोतमै वर्गीकरण, सङ्कलन, ढुवानी तथा पुनःप्रयोग/पुनर्चक्रण प्रवर्धनजस्ता कार्यहरू नगरपालिकासँग समन्वय गरी निरन्तर अघि बढाइएका छन् । २०७९-२०८१ सालसम्मको सहकार्यलाई आधार बनाउँदै, कम्पनीले २०८२ साल श्रावण महिनादेखि एकीकृत ठोस फोहोर व्यवस्थापन (ISWM) निर्माण गर्ने ठेकेदार/निर्माण कम्पनीसँग पनि सहकार्य विस्तार गरेको छ। नयाँ सहकार्यको माध्यमबाट फोहोर व्यवस्थापन संरचना सुदृढीकरण, प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि, पुनर्चक्रण तथा कम्पोस्ट उत्पादन प्रवर्धन, र दीगो फोहोर व्यवस्थापन प्रणाली विकास गर्ने लक्ष्यसहित थप गतिविधिहरू सञ्चालन भइरहेका छन् ।

गोदावरी नगरपालिकामा फोहोर व्यवस्थापन सेवा विस्तार, जनसङ्ख्या वृद्धि तथा घरायसी-व्यावसायिक क्रियाकलाप बढ्दै जाँदा दैनिक फोहोर उत्पादन दरमा क्रमिक वृद्धि भएको देखिन्छ । ISWM संरचना स्थापना हुनु अघि कम्पनीले ७ वटा संकलन गाडीमार्फत दैनिक औसत १२.५ टन फोहोर संकलन र व्यवस्थापन गर्दै आएको थियो । २०८२ श्रावणपछि ISWM प्रणाली लागू भएपछि संकलन क्षेत्र विस्तार, नियमित रुट सञ्चालन, नागरिकमा गाडीमा फोहोर दिनेदर वृद्धि तथा स्रोतमा वर्गीकरण प्रवर्द्धनका कारण दैनिक औसत फोहोर १४.२३ टन पुगेको छ । यसले नगरको उत्पादन दर मात्र होइन, व्यवस्थापन क्षमतामा आएको सुधार र सेवा विस्तारको दायरा पनि स्पष्ट गर्दछ । यस अवधिमा व्यवस्थापन गरिएको फोहोरमध्ये कम्पोस्ट उत्पादन, पुनःप्रयोगयोग्य सामग्री र सेलमा जाने फोहोरको वैज्ञानिक विभाजनले नगरको समग्र फोहोर व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप प्रभावकारी, दिगो र तथ्य-आधारित बनाएको छ ।

तालिका २ : दैनिक फोहोर व्यवस्थापन सारांश तालिका

फोहोरको प्रकार	प्रतिशत (%)	दैनिक मात्रा (टन)
कुल उठ्ने फोहोर	–	14.23
कम्पोस्ट उत्पादनका लागि जाने जैविक फोहोर	7.26%	1.04
पुनःप्रयोगयोग्य (Recyclable)	37.98%	5.40
सेलमा (ल्यान्डफिल) जाने फोहोर	54.76%	7.80

हाल नगरपालिकामा व्यवस्थापन हुने फोहोरमा पुनःप्रयोगयोग्य सामग्रीको औसत प्रतिशत अलिक बढी देखिएको छ । यसको मुख्य कारण सार्वजनिक स्थानहरूमा संकलन गरिने माटो, धुलो र अन्य मिश्रित पदार्थहरू पनि पुनःप्रयोगयोग्य फोहोरमा मिसिने भएको हो । फोहोर व्यवस्थापनको क्रममा संकलित फोहोरमा कपडा तथा टेक्सटाइल जन्य फोहोर पनि मिश्रित रूपमा आउँछ। अधिकांश अवस्थामा यी कपडा भिजेको अवस्था हुन्छ, जसका कारण तौल बढी देखिन सक्छ। तथापि, बजारमा बिक्री योग्य फोहोरको मात्र वास्तविक मात्रा अपेक्षित भन्दा कम हुन्छ, किनभने भिजेको र मिश्रित कपडा पुनःप्रयोगयोग्य फोहोरको हिसाबमा पूर्ण रूपमा प्रयोग गर्न सकिँदैन। यस अवधिमा फोहोर वर्गीकरणको वैज्ञानिक विश्लेषण अनुसार, दैनिक उठ्ने फोहोरको करिब १०% मात्र वास्तविक रूपमा पुनःप्रयोगयोग्य (Recyclable) सामग्री रहेको पाइएको छ ।

४.५ सवल पक्ष, दुर्बल पक्ष, सम्भावना, चुनौतीहरूको विश्लेषण (SWOT Analysis)

गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई प्रत्यक्ष रूपमा असर पार्ने तत्वहरू मध्ये त्यस क्षेत्रको जनसंख्या, अवस्थित पूर्वाधार, फोहोर उत्पादनका स्रोत, शिक्षा तथा बजेट मुख्य रूपमा रहेका छन्, जससंग सम्बन्धित सवल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर तथा चुनौतीहरू यस प्रकार रहेका छन् :

४.५.१ सवल पक्ष:

- पालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा फोहोर व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिइएको ।
- प्रत्येक वडामा फोहोरमैला संकलन केन्द्र निर्माण गर्ने नीति तथा योजनामा समावेश भएको ।
- ग्रामीण क्षेत्र बढी भएको र धेरै जनसङ्ख्या कृषिमा संलग्न भएका कारण जैविक फोहोर व्यवस्थापनलाई सहज बनाउन सकिने ।
- वडा नं. ३, मालाखेतीमा एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण सम्पन्न भएको हुँदा दिसा जन्य फोहोर समेत व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुगेको ।

४.५.२ दुर्बल पक्ष:

- फोहोर वर्गीकरण गर्ने अभ्यास/जनचेतनामा कमि भएको ।
- सिसाजन्य तथा अन्य हानिकारक फोहोर समेत अन्य फोहोरसँगै मिसाउने गरिएको ।
- पालिकाको फोहोर सङ्कलन प्रक्रिया शहरी तथा बजार क्षेत्रमा मात्र सिमित रहेको ।
- पालिकाका पदाधिकारी, वडाका जनप्रतिनिधि सहित स्थानीयमा फोहोरको उचित व्यवस्थापनसम्बन्धी जनचेतनाको कमी रहेको ।

- भौगोलिक विकटताका कारण सबै वडाबाट फोहोर संकलन गर्न कठिन हुने ।
- पालिकामा वातावरण विज्ञ नियुक्त नभएको ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि दिर्घकालिन योजना नभएको ।

४.५.३ सम्भावना तथा अवसर

- हाल ल्याण्डफिल साइट रहेको स्थानमा वडाहरु संग समन्वय गरि उक्त साइटको क्षेत्र बढाई दिसा जन्य फोहोरको दिगो व्यवस्थापन गर्न सकिने ।
- हाल निर्माण कम्पनिले संचालन गरिरहेको उक्त एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन सार्वजनिक-निजी साझेदारीको दृष्टिकोण अपनाई फोहोर सङ्कलनका लागि निजी संस्थाहरूसँग समन्वय गर्न सकिने ।
- सार्वजनिक-निजी साझेदारीको दृष्टिकोण अपनाई पुनः चक्रणयुक्त फोहोर प्रत्येक घर, संस्था, पसल, होटेल तथा अन्य स्रोतहरूबाट संकलन गर्न सकिने ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यापक जनचेतना फैलाउने एवं तालिम प्रदान गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी फोहोर उत्पादकलाई फोहोर व्यवस्थापन गर्न लगाउन सकिने ।
- ढलको पानी शुद्धीकरण गर्नका लागि जैविक विधि अपनाउन सकिने ।
- जैविक फोहोरको प्रयोग गरी मल तथा बायो ग्यास उत्पादन गर्न सकिने ।
- प्रयोगमा नआउने वस्तुहरूको रचनात्मक रूपमा प्रयोग गर्न सकिने किसिमको तालिम प्रदान गर्न सकिने ।
- अस्पतालको हानिकारक फोहोर व्यवस्थापनको लागि अटोकल्याभको प्रयोग अनिवार्य रूपमा गराउन सकिने ।
- अस्पतालको हानिकारक फोहोर सङ्कलन गरी विसर्जन गर्नका लागि छुट्टै सोहि स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइटमा छुट्टै संरचना निर्माण गर्न सकिने ।

४.५.४ फोहोर व्यवस्थापनमा रहेका चुनौती तथा समाधान

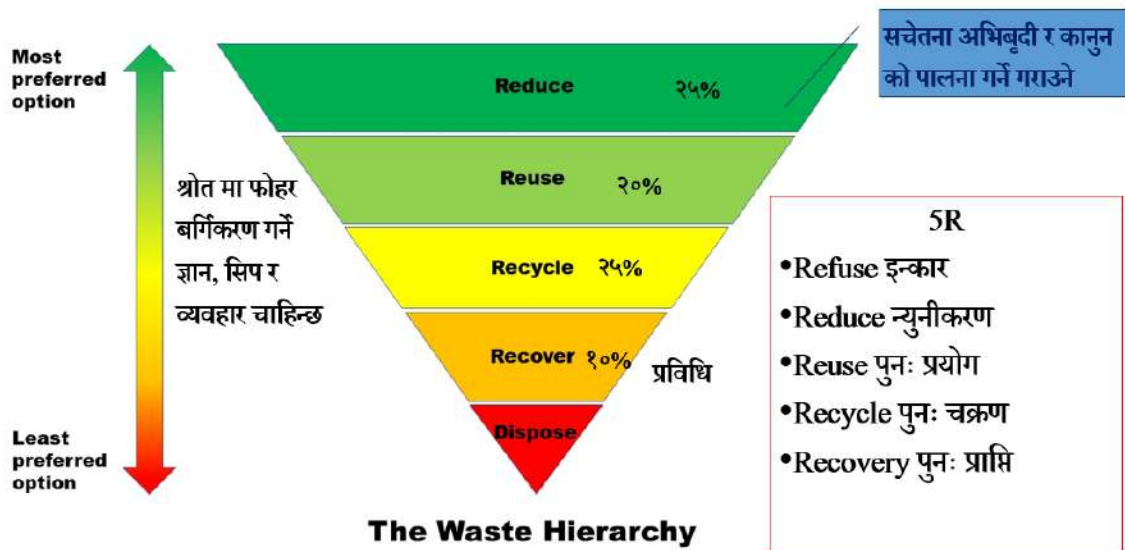
फोहोर व्यवस्थापन क्षेत्रमा थुप्रै चुनौतीहरू देखिएका छन्, जसले दीगो फोहोर व्यवस्थापनलाई प्रभाव पार्दै आएको छ । मुख्य चुनौतीहरूमा समुदायमा सचेतनाको अभाव, विद्यालय तथा अस्पतालहरूमा फोहोरको उचित व्यवस्थापन नहुनु, सरोकारवाला पक्षहरूको जिम्मेवारीमा कमी, FSTP मा निजी सेफ्टी टंकी संकलकको फोहोर व्यवस्थापन गर्न असमर्थता, र समुदायमा पूर्वाग्रही व्यवहार समावेश छन् । मुख्य चुनौती र समाधानका उपायहरू निम्न अनुसार देखिएका छन् :

चुनौतीहरू	समाधान / सुधारका उपायहरू
समुदायमा सचेतनाको अभाव र फोहोर व्यवस्थापनमा पुरानो परम्परा (खुला ठाउँमा फाल्ने/जलाउने)	टोल विकास संस्था, आमा समूह, विद्यालयसँग सहजीकरण गरी आवश्यक छलफल र सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन। कार्यक्रमको आवश्यकता अनुसार पुनरावलोकन गर्दै व्यवहार परिवर्तन सुनिश्चित गर्ने। नगरपालिकाले सरसफाई तथा फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धि

	कार्यक्रम गर्ने संस्था, युवा क्लब आदिलाई पहिचान गरि सहकार्य गर्न सक्ने ।
विद्यालयमा महिनावारी को बेला प्रयोग गरेका प्याड व्यवस्थापन चुनौती	विद्यालयमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि सुविधा/स्रोत उपलब्ध गराउने। प्याड इन्सिनेटर गर्ने व्यवस्था राख्ने वा संकलनमा सजिलो हुने गरि आवश्यक डस्टविनको व्यवस्था गर्ने ।
अस्पतालजन्य जोखिमयुक्त फोहोरको व्यवस्थापनको लागि विसर्जन केन्द्रको अभाव	अस्पतालसँग सहकार्य गरी फोहोरको सुरक्षित संकलन र व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण गर्न सरोकारवालासंग छलफल गरि ठोस निर्णयमा पुग्ने। साथै अस्पताल जन्य सामान्य फोहोर र हानिकारक फोहोर छुट्टा छुट्टै राख्ने व्यवस्था गर्ने । स्वास्थ्यजन्य फोहोर व्यवस्थापन तथा अन्तिम विसर्जन गर्न विषर्जन केन्द्र निर्माणमा आवश्यक पहल नगरपालिकाले गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
FSTP संचालनमा निजी सेफ्टी टंकी संकलकको व्यवस्थापन	FSTP मा निजी संकलकहरूले संकलन गरेको मानव दिशाजन्य फोहोरलाई प्रशोधन प्रणालीमा जोड्न प्रशोधन प्रणालीको क्षमता १३ घनमिटर देखि बढाएर ५० घनमिटर सम्म बनाउन स्रोतको खोजि तथा व्यवस्थापन ।
सरोकारवालाको जिम्मेवारीमा कमी	पालिकाको फोहोर व्यवस्थापन समितिको मासिक बैठकमार्फत नीति नियम र कार्यक्रमको समिक्षा, जिम्मेवारी स्पष्ट र निगरानी गर्ने साथै समुदाय स्तरमा हुने कार्यको लागि वडा कार्यालयलाई सकृय गर्नुपर्ने ।
सार्वजनिक स्थानको सफाई र सूचना व्यवस्थापन अभाव	सार्वजनिक स्थानमा सरसफाईको लागि योजनावद्ध तरिकाले व्यवस्थापन, सचेतना तथा अनुगमन कार्य गर्ने ।
शुल्क प्रणाली र बजार अनुगमनको अभाव	फोहोर संकलन सेवा शुल्क समय अनुसार समिक्षा, बजार र ग्रामीण क्षेत्र अनुसार निर्धारण गर्ने । डेरीजन्य, मासुजन्य, खाद्य उद्योग बाहेकको प्लास्टिक प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्ने ।
एकपटक प्रयोग हुने प्लास्टिक सामग्री र कालो प्लास्टिक झोलाको प्रयोग उच्च	पुनः प्रयोग हुने झोला, दुना, टपरी लगायत स्थानीय सामग्री उत्पादन र बजारीकरण । आवश्यक स्रोतका लागि दातृ निकायका कार्यक्रम सिफारिस ।

खण्ड ४: फोहोरमैला व्यवस्थापन योजनाको रणनीति तथा कार्यनीति

यस अध्ययनले गोदावरी नगरपालिकाको दिगो फोहोरमैला व्यवस्थापन योजनाका उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीति र कार्यनीतिको बारेमा स्पष्ट खाका तयार गरेको छ ।

चार्ट ४ : फोहोरमैला व्यवस्थापनको तहगत संरचना

तालिका नं. ३: फोहोरमैला व्यवस्थापन योजनाको रणनीति र कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति	जिम्मेवार निकाय
१. घरायसी फोहोर व्यवस्थापन		
१.१ तालिम प्रदान तथा चेतनामुलक कार्यक्रम संचालन	<ul style="list-style-type: none"> - प्रत्येक वडासँगको समन्वयमा फोहोरको प्रकार, वर्गीकरण, तथा त्यसको व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रत्येक टोलमा प्रत्येक घरको प्रतिनिधि उपस्थित हुने गरी समूह बनाई तालिम प्रदान गर्नुपर्ने । - फोहोर व्यवस्थापन, फोहोरबाट हुन सक्ने स्वास्थ्य तथा वातावरणीय समस्या, फोहोर व्यवस्थापनको महत्व तथा त्यससम्बन्धी बनाईएको नियम/कानूनको बारेमा पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, सडकनाटक आदिको माध्यमबाट प्रचारप्रसार गरिनेछ । 	पालिका, विशेष गरी सम्बन्धित वडाका जनप्रतिनिधि
१.२ घरायसी फोहोरको वर्गीकरण तथा व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> - प्रत्येक घरधुरीमा दैनिक रूपमा उत्पन्न हुने फोहोरलाई जैविक, कागज, प्लाष्टिक, विद्युतीय, तथा हानिकारक (सिसा तथा अन्य चोटपटक लाग्ने वस्तु) फोहोरमा वर्गीकरण गरेर राख्न लगाउनुपर्ने । - ग्रामीण क्षेत्रमा जैविक फोहोर पशुचौपायालाई आहारा, व्यावसायिक रूपमा पशुपालन गर्ने, मल बनाउन प्रेरित गर्नुपर्ने । - पुनःप्रयोग गर्न मिल्ने वस्तु जस्तै बोटल, झोला, सिसि, कार्टून आदिको पुनःप्रयोग गर्न सुझाईनेछ । 	पालिका, वडा कार्यालय र स्थानीय नागरिक

	- पुनः चक्रणयुक्त वस्तु जस्तै कागज, फलाम, प्लाष्टिक, सिसि, बोटल आदिलाई उक्त वस्तु सङ्कलन गर्ने व्यक्तिलाई बेचन सुझाईनेछ ।	
२. स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्केको फोहोरको व्यवस्थापन		
२.१ जनशक्ति प्रदान तथा सरसफाई कर्मचारीलाई तालिम	- १० भन्दा बढी शैथ्या भएको अस्पतालको फोहोर व्यवस्थापनका लागि एक दक्ष जनशक्ति नियुक्त हुनुपर्ने नियम बनाई पालना गराउनुपर्ने - अस्पताल/स्वास्थ्य केन्द्र स्वयंले अथवा पालिका तथा सम्बन्धित निजी संस्थाको सहयोगमा सरसफाई कर्मचारीहरूलाई स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरको प्रकार, संक्रमित तथा हानिकारक फोहोरलाई ह्यान्डल गर्ने तरिका, र सुरक्षाका साथ त्यसको व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नुपर्ने ।	पालिका / अस्पताल / स्वास्थ्य केन्द्र
२.२ हानिकारक फोहोरको व्यवस्थापन	- सुईको तिखो भागलाई "निडल डेस्ट्रुयर" को मद्दतले नष्ट गर्नुपर्ने र प्रयोग गरेको सुईलाई क्लोरिनमा डुबाई असंक्रमित बनाउनुपर्ने । - संक्रमित फोहोरलाई Autoclaving गरेर असंक्रमित बनाउनुपर्ने र अन्य ठोस फोहोरसँग नमिसिएको सरसफाई कर्मचारीद्वारा विसर्जन पूर्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने ।	अस्पताल / स्वास्थ्य केन्द्र
३. व्यवसायिक तथा संस्थागत फोहोर व्यवस्थापन		
३.१ फोहोरको वर्गीकरण र त्यसको व्यवस्थापन	- प्रत्येक व्यावसायिक संस्थामा फोहोरको प्रकार अनुसार फोहोर छुट्टाछुट्टै डस्टबिन/प्लाष्टिकमा जम्मा गर्नुपर्ने - व्यावसायिक क्षेत्रबाट निस्कने पुनः चक्रण युक्त वस्तु जस्तै कागज, फलाम, प्लाष्टिक, सिसि, बोटल, काठ आदिलाई छुट्टै जम्मा गरी उक्त वस्तु संकलन गर्ने व्यक्तिलाई बेचन सकिने - होटल, कपडा पसल, जुत्ता पसल, किराना पसल, फर्निचर, मासु पसल आदि व्यवसाय संचालित क्षेत्र वरिपरि सरसफाईको जिम्मेवारी उक्त व्यापारीको हुने	सम्बन्धित व्यवसायी
४. औद्योगिक फोहोरको व्यवस्थापन		
४.१ औद्योगिक फोहोर व्यवस्थापन	- कृषिजन्य उद्योगबाट धेरै मात्रामा जैविक फोहोर निस्कने हुनाले त्यसको व्यवस्थापन बायो ग्यास उत्पादन अथवा मल उत्पादनद्वारा गर्न सकिने - फोहोर पानी निस्कने उद्योगमा फोहोर पानी प्रशोधन प्लान्टको मद्दतले पानी प्रशोधन गर्नुपर्ने	सम्बन्धित उद्योग
५. निर्माणजन्य फोहोरको व्यवस्थापन		
५.१ निर्माणजन्य फोहोरको सुरक्षित व्यवस्थापन	- प्रत्येक परियोजनाको निर्माणजन्य फोहोरलाई मानिस तथा गाडीहरूको आवत-जावत नहुने स्थानमा जम्मा गरी छोपेर राखिएको सुनिश्चित गर्नुपर्ने । - प्रयोगमा नआउने निर्माणजन्य फोहोरलाई पालिकाको समन्वयमा ल्याण्डफिल साइटमा पठाउने ।	सम्बन्धित परियोजना

६. विद्युतीय फोहोरको व्यवस्थापन		
६.१ विद्युतीय फोहोर विद्युतीय वस्तु बेच्ने पसलद्वारा व्यवस्थापन गर्ने	- विद्युतीय फोहोर उत्पादन हुने प्रत्येक स्रोतले विद्युतीय फोहोरलाई छुट्टै जम्मा गरेर राखेको सुनिश्चित गर्नेछ । काम नलाग्ने विद्युतीय वस्तु विद्युतीय सामान पाउने पसलले सङ्कलन गर्नेछ र पुनः चक्रण गर्न मिल्ने वस्तुलाई सम्बन्धित स्थानमा पुऱ्याउनेछ।	उत्पादक / विद्युतीय पसल
७. सार्वजनिक स्थल तथा बाटोको फोहोरको व्यवस्थापन		
७.१ जथाभावी फोहोर फ्याँक्ने अभ्यासलाई निरुत्साहित गर्ने	- शहरी क्षेत्रको प्रत्येक टोलको फुटपाथमा ५०० मि. को दुरीमा र बजार तथा पर्यटकीय क्षेत्रमा २५० मि. को दुरीमा गल्ने फोहोर, कागज, प्लास्टिक र सिसा संकलनका लागि फरक-फरक रंग भएका ४ वटा डस्टबिन राख्नुपर्ने । - भिडभाड हुने क्षेत्रमा जथाभावी फोहोर नफ्याँक्न र फ्याँकीएको पाईएमा जरिवाना लिइने भन्ने बारे होर्डिड बोर्ड राख्नुपर्ने ।	गोदावरी नगरपालिका र वडा कार्यालय
७.२ बाटोको सरसफाई	- बजार क्षेत्र, पर्यटकीय क्षेत्र तथा शहरी क्षेत्रको मेन रोडको दैनिक रूपमा सरसफाई गर्नुपर्ने । - प्रत्येक टोलवासीलाई हप्ताको एकपटक आफ्नो टोल सफा गर्न प्रेरित गर्नुपर्ने ।	नगरपालिका र वडा कार्यालय
८. फोहोर पानीको व्यवस्थापन		
८.१ ढलको पानी व्यवस्थापन गर्ने	- शहरी क्षेत्रको प्रत्येक घर तथा संस्थागत भवनको ढल, सेप्टिक ट्यांकीमा जडान गर्नुपर्ने ।	नगरपालिका
८.२ उद्योगबाट निस्कने फोहोर पानीको व्यवस्थापन	- प्रत्येक उद्योगबाट निस्किएको पानी प्रशोधित भए नभएको अनुगमन गरिनेछ ।	नगरपालिका
९. फोहोर सङ्कलन, प्रशोधन तथा विसर्जनको सुनिश्चितता		
९.१ फोहोर सङ्कलनका लागि आवश्यक सामग्री, जनशक्ति तथा पूर्वाधार जुटाउने	- स्थानीय आवश्यकता अनुसारका फोहोर संकलन गर्ने गाडी, दिशा / लेदो जन्य फोहोर संकलन गर्ने ट्यांकर खरिद गर्नुपर्ने - फोहोरमैला व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित जनशक्तिको बिमा गर्नुपर्ने - एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि निजि संस्थाहरूसँग PPP अवधारणा अपनाउनुपर्ने ।	नगरपालिका
९.२ नियमित रूपमा फोहोर संकलन गर्ने	- ग्रामिण क्षेत्रबाट आवश्यकता अनुसार हप्ताको एक पटक अथवा १५ दिनमा एक पटक फोहोर संकलन गर्नुपर्ने । - शहरी क्षेत्रको घरधुरी र संस्थाहरूबाट कम्तिमा हप्ताको चार दिन फोहोर संकलन गर्नुपर्ने । - बजार क्षेत्रको दैनिक सरसफाई गरी फोहोर सङ्कलन गर्नुपर्ने । - गल्ने र नगल्ने फोहोर छुट्टाछुट्टै संकलन गर्नुपर्ने ।	नगरपालिका

१०. अनुचित फोहोर व्यवस्थापनका कारण हुने वातावरणीय प्रदूषणको नियन्त्रण		
१०.१ वायु प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने	- फोहोर बाल्ने अभ्यासमा प्रतिबन्ध लगाउनुपर्ने । - फोहोर बाल्ने व्यक्ति, व्यवसायी तथा संस्थालाई कारवाही गरी जरिवाना लगाउनुपर्ने ।	नगरपालिका
१०.२ माटो प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने	- जथाभावी फोहोर फ्याँक्ने व्यक्ति/ संस्थालाई कारवाही गर्नुपर्ने । - जैविक फोहोरबाट मल बनाई माटोको उर्वराशक्ति बढाउन खेतीमा प्रयोग गर्नुपर्ने ।	पालिका, निजि संस्था, कृषक
१०.३ जल प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने	- खोला किनार, पोखरी आदि नजिक आवश्यकताअनुसार डस्टबिन र राख्ने र डस्टबिन बाहिर फोहोर फ्याँक्ने व्यक्तिलाई कारवाही गर्नुपर्ने । - ढल तथा उद्योग बाट निस्किएको फोहोरपानी प्रशोधन गरिएपश्चात मात्र पानीको स्रोतमा मिसाउन दिने ।	पालिका, उद्योग
११. फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी जनचेतना फैलाउने		
११.१ तालिम प्रदान	- पालिकाका पदाधिकारी र वडा जनप्रतिनिधिहरूलाई फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नुपर्ने साथै खुला रूपमा फोहोर बाल्नुको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा पर्ने असरका बारेमा सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने । - वडा स्तरमा स्थानीय जनताका लागि फोहोर वर्गीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नुपर्ने । - फोहोरलाई घर तथा बारीमा सजावटका रूपमा प्रयोग गर्न सकिने रचनात्मक विधिहरूका बारेमा सिपमुलक तालिम प्रदान गर्नुपर्ने ।	पालिका, फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी काम गर्ने निजि संस्था, NGO, INGO
११.२ जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने	- प्रत्येक विद्यालयमा Eco Club को स्थापना गराई विद्यार्थीहरूलाई फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्नुपर्ने र प्रत्येक महिनामा समाज स्तरमा फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम गर्न प्रेरित गरिनेछ (जस्तै : सडक नाटक, वृत्तचित्र निर्माण, लेख प्रकाशन, फोहोरबाट बनाईएको सजावटका सामानहरूको प्रदर्शन आदि) । - स्थानीयलाई हप्ताको एक पटक आफ्नो टोल आफैं सफा गर्न प्रेरित गर्ने । - सञ्चारको माध्यमबाट प्लास्टिकको प्रयोग गर्न नहुने, फोहोर बाल्न नहुने, जथाभावी फोहोर फ्याँक्न नहुने, आदिको बारेमा प्रचार प्रसार गर्नुपर्ने ।	गै.स.स., नगरपालिका र वडा कार्यालय

खण्ड ५ : सारांश

गोदावरी नगरपालिकाको वर्तमान फोहोर व्यवस्थापन प्रणाली संक्रमणकालीन अवस्थामामा छ । पुरानो अव्यवस्थित प्रणालीबाट हटेर आधुनिक एकीकृत वैज्ञानिक प्रणालीमा जान प्रयत्नशील तर पूर्ण रूपमा स्थापित भइसकेको छैन । ISWM केन्द्र निर्माण र निजी कम्पनीसँगको साझेदारी दीर्घकालीन समाधानको आधार बन्नेछ, तर संस्थागत क्षमता, जनचेतना, निगरानी र व्यवहार परिवर्तनका क्षेत्रमा थप ध्यान दिन आवश्यक छ ।

गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणालीलाई दिगो, वैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउनका लागि संस्थागत, प्राविधिक, सामाजिक तथा वित्तीय पक्षमा बहुआयामिक सुधार गर्नु अत्यावश्यक देखिन्छ । यसका लागि सबैभन्दा पहिले नगरपालिकाले वातावरण इन्जिनियर वा वातावरण विज्ञ सहित प्राविधिक जनशक्ति अभिवृद्धि गरी छुट्टै फोहोर व्यवस्थापन युनिट गठन गर्नुपर्छ, जसले नीति निर्माण, अनुगमन तथा कार्यान्वयनलाई व्यवस्थित बनाउँछ । समुदायस्तरमा फोहोरको स्रोतमै वर्गीकरणलाई अनिवार्य बनाउँदै घर, होटल र व्यवसायिक संस्थामा जैविक, पुनःप्रयोगयोग्य र जोखिमयुक्त फोहोर छुट्ट्याएर राख्ने व्यवस्थालाई बलियो बनाउनु जरुरी छ, जसका लागि घर-घरमा फरक-फरक डस्टबिन वितरण र नियमित अनुगमन अनिवार्य गरिनुपर्छ । विद्यालयहरूमा इको-क्लब स्थापना गरी विद्यार्थीलाई व्यवहारिक रूपमा फोहोर वर्गीकरण, कम्पोस्ट र पुनःप्रयोग सिकाउने तथा महिनाको एकपटक सामुदायिक सफाइ अभियान सञ्चालन गर्ने व्यवस्था अत्यन्त प्रभावकारी हुनेछ ।

त्यसैगरी, फोहोर संकलन र ढुवानी प्रणालीलाई ग्रामीण वडासम्म विस्तार गर्दै संकलन गाडी र जनशक्ति बढाउनुपर्छ । ISWM केन्द्रलाई पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन गर्न जैविक फोहोरबाट कम्पोस्ट मल उत्पादन तथा पुनःप्रयोग योग्य फोहोरबाट आर्थिक आमदानी गर्ने उद्योग विस्तारका लागि निजी क्षेत्र र सहकारीलाई आकर्षित गर्ने नीतिगत सुविधा आवश्यक हुन्छ । ढल तथा दिशाजन्य लेदो (FSM) व्यवस्थापनका लागि हालको प्रशोधन क्षमता अपर्याप्त भएकाले FSTP को क्षमता विस्तार गरी निजी ट्यांकर सञ्चालकलाई अनिवार्य रूपमा प्रशोधन केन्द्रमा ल्याउने व्यवस्था कडाइका साथ लागू गर्नुपर्छ । अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने जोखिमयुक्त फोहोरलाई सुरक्षित रूपमा निस्तारण गर्न निडल डेस्ट्रोयर, Autoclave जस्ता साधन अनिवार्य बनाउँदै ISWM भित्रै अलग्गै Hazardous Waste Cell निर्माण गर्नु जरुरी छ । साथै, बजार क्षेत्रमा एकपटक प्रयोग हुने प्लास्टिकलाई चरणबद्ध रूपमा प्रतिबन्ध गर्दै कपडा, कागज जस्ता वैकल्पिक झोला उत्पादन तथा वितरणलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ ।

वित्तीय पक्षमा, फोहोर संकलन शुल्कलाई आर्थिक वर्ग, व्यापार प्रकार र सेवा प्रयोग दरका आधारमा पुनरावलोकन गरी डिजिटल माध्यमबाट भुक्तानी र अनुगमन प्रणाली लागू गर्नुपर्छ । सार्वजनिक स्थानहरूमा जथाभावी फोहोर फ्याँक्ने तथा फोहोर जलाउने कार्यमा कडाइका साथ नियन्त्रण गर्दै, जरिवाना तथा दण्ड-कारबाहीका प्रावधान कडाइका साथ लागू गरिनुपर्छ । अन्त्यमा, फोहोर व्यवस्थापनका सबै चरणमा स्थानीय समुदाय, टोल विकास समिति, आमा समूह, युवा क्लब, निजी कम्पनी तथा उद्योगसँग सहकार्य, साझेदारी र सहभागीताको संरचना बलियो बनाएमा गोदावरी नगरपालिका निकट भविष्यमै दिगो Zero-Waste Model Municipality बन्न सक्ने स्पष्ट सम्भावना देखिन्छ ।

सन्दर्भ सुची

१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन – २०७४
२. फोहोरमैला व्यवस्थापन नीति, २०५३
३. Keshab Raj Pant “*Analysis of Institutional Governance and Policy Dimensions for Zero- Waste Initiatives*” in Bheemdatta Municipality, Kanchanpur, Nepal
४. Keshab Raj Pant “*Economic Analysis of Recyclable Waste Management Systems*” in Bheemdatta Municipality, Kanchanpur, Nepal
५. Central Bureau of Statistics (CBS). (2022) “*Waste Management Baseline Survey of Local Bodies in Nepal*” Government of Nepal, Kathmandu.
६. Dangi, M. B., Urynowicz, M. A., & Belbase, S. (2023) “*Characterization and management of municipal solid waste in rapidly urbanizing municipalities of Nepal*” Journal of Environmental Management
७. Government of Nepal. (2011) “*Solid Waste Management Act, 2068*” Nepal Gazette. Kathmandu: Ministry of Federal Affairs and General Administration.
८. Ministry of Forests and Environment (MoFE). (2024). “*National Strategy on Circular Economy and Waste Management*” Government of Nepal, Kathmandu
९. United Nations Environment Programme (UNEP). (2024) “*Global Waste Management Outlook 2024: Beyond an age of waste - Turning rubbish into a resource*” Nairobi, Kenya.

परिशिष्ट

फोटो १ : गोदावरी नगरपालिकामा गोदावरी समूह

फोटो २ : गोदावरी नगरपालिकाका प्र.प्र.अ., सरसफाई फोकल पर्सन इन्जिनियर, सरसफाई इन्चार्ज संग गोदावरी समूह

फोटो ३ : ISWM सम्बन्धि प्रस्तुतीकरणमा गोदावरी समूह

फोटो ४ : ISWM स्थलगत अध्ययनका क्रममा गोदावरी समूह

क्षेत्रीय सहरी विकास आयोजना (RUDP), धनगढी, कैलाली

एकीकृत फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्र संचालनको लागि समुदायको सबलिकरण कार्यक्रम अन्तर्गत

गोदावरी नगरपालिका, अत्तरिया, कैलालीको अत्यन्त जरुरि सूचना !

श्रोतमै फोहरको वर्गीकरण गरौं

जैविक वस्तुहरु	अजैविक वस्तुहरु	हानिकारक वस्तुहरु
 	 	
<ul style="list-style-type: none"> ☛ तरकारी तथा बोक्राहरु ☛ फलफूल तथा बोक्राहरु ☛ चियापत्ती ☛ दाल/भात/खानेकुराहरु ☛ बोट विरुवा ☛ घाँसपातहरु ☛ हाँगाबिगाहरु ☛ पराल ☛ अन्य 	<ul style="list-style-type: none"> ☛ काठ ☛ कागज ☛ फलाम/अन्य/वस्तुहरु ☛ विभिन्न खाने प्लाष्टिकहरु ☛ कपडा ☛ शिशाहरु ☛ रबर ☛ अन्य 	<ul style="list-style-type: none"> ☛ स्वास्थ्यजन्य संक्रमित वस्तुहरु ☛ पुराना औषधिहरु ☛ रासायनिक पदार्थहरु ☛ विषालु पदार्थहरु ☛ स्यानेटरी प्याड/डाईपरहरु ☛ ब्याट्रीहरु/विद्युतीय फोहरहरु ☛ धारीलो सामग्रीहरु ☛ शिशाका टुक्राहरु ☛ अन्य
कुहिने	पुनःप्रयोगिय	हानिकारक
<p>एकीकृत फोहरमैला व्यवस्थापन (ISWM) केन्द्र तथा मानवजन्य दिसा-पिसाब प्रशोधन प्रणाली (FSTP)</p> <p>गोदावरी नगरपालिका, अत्तरिया, कैलाली</p>		

फोटो ५ : गोदावरी नगरपालिकाको फोहोर वर्गीकरण सम्बन्धि सूचना

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान

च.नं. / Ref.No. २२४/०८२/८३

श्री गोदाबरी नगरपालिकाको कार्यालय,
अत्तरिया, कैलाली ।

मिति : २०८२/०९/२८ गते

विषय : आवश्यक सहयोग गरिदिने बारे ।

प्रस्तुत विषयमा यस प्रतिष्ठानको आयोजनामा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृतस्तर सातौं र आठौं तहका कर्मचारीहरूकालागि कार्य सम्पादन, बिकास ब्यबस्थापन र सेवा प्रवाह बिषयक ३५ कार्यदीन सेवाकालिन प्रशिक्षणमा तपसिल बमोजिमका सहभागीहरूलाई मिति २०८२/०९/२९ गते देखि मिति २०८२/१०/०४ गते सम्म “गोदाबरी नगरपालिकाले फोहोरमैला ब्यबस्थापनको क्षेत्रमा गरेको कार्य” सम्बन्धी अध्ययनको लागि तहाँ कार्यालयमा तपसिल बमोजिमका सहभागीहरू स्थलगत अध्ययन भ्रमणमा खटाईएकोले आवश्यक सहयोग गरिदिनु अनुरोध छ ।

तपसिल

महेश दत्त भट्ट (टिम लिडर)
कमल राज ओझा
बल बहादुर रावल
राजु खड्का
रवि कुमार चौधरी
दिपक बम

गेहेन्द्र बम
कार्यकारी निर्देशक
कार्यकारी निर्देशक

फोटो ६ : गोदाबरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुमति पत्र

गोदावरी नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

अत्तरिया, कैलाली
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल
गोदावरी नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
अत्तरिया, कैलाली
सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल
२०७३

प.सं.:- २०८२/८३ (प्रशासन)

च.नं.:- २३८६

मिति:- २०८२/१०/०६

नेपाल संवत् १९४६ सिल्लाथ्व २ मंगलवार

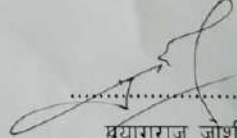
विषय:- जानकारी सम्बन्धमा ।

श्री सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ।
पुन्ना, डोटी ।

प्रस्तुत विषयमा तहाँ कार्यालयको च.न.२२४/०८२/०८३, को मिति: २०८२/०९/२८ गतेको पत्र अनुसार तहाँ प्रतिष्ठानको आयोजनामा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृतस्तर सतौं र आठौं तहका कर्मचारीहरूका लागि कार्यालय सम्पादन, विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह विषयक सम्बन्धी ३० कार्यदिने सेवाकालिन तपसिल बमोजिमका सहभागीहरूले प्रदेश तथा स्थानीय तहको सेवा प्रवाहको अवस्था सम्बन्धी यस कार्यालयबाट आवश्यक विवरण संकलन गरेको व्यहोरा अनुरोध छ ।

तपसिल

१. महेशदत्त भट्ट(टिम लिडर)
२. कमल राज ओझा
३. बल बहादुर रावल
४. रवि कुमार चौधरी
५. दिपक बम
६. राजु खड्का

सुरेशराज जोशी

नि.प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

फोन नं. ०९१-५०८००१ प्रशासन शाखा, ५०८००२, ५०८००३ इन्टरकम
ई-मेल: mungodawari@gmail.com, info@godawarimunkailali.gov.np, वेबसाईट : www.godawarimunkailali.gov.np
"आत्मनिर्भर सुन्दर समृद्ध गोदावरी"

फोटो ६ : गोदावरी नगरपालिकाको फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुमति पत्र

प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यरत अधिकृतहरू मागौं/आगौं तहका कर्मचारीहरूका लागि “कार्य सभादन, विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह” सम्बन्धी (३५ कार्यदिना)

सेवाकालिन प्रशिक्षण

स्थान : पशु सेवा कालिन केन्द्र, धनगढी, कैलाली
मिति : २०८२ मांसिर २५ देखि ३५ कार्यादिन

आयोजक

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

सुदूरपश्चिम प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान
पुन्ना, डोटी